

UDK 821.163.4.09-13:398

Stručni rad

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

pgstudio@t-com.me

**KNJIŽEVNA ZAOSTAVŠTINA NARODNOG
GUSLARA ŠUĆA NURKOVIĆA**

**(*Epika Bošnjaka*, priredili Mersada i Denis Sutović,
autorsko izdanje, Podgorica, 2019)**

Usmena književnost je nastala u najstarijim vremenima istorije i u svom prvobitnom vidu se nalazila u nedjeljivom, sinkretičkom jedinstvu sa pjesmom i igrom, odnosno njenom praktičnom izvedbom. Spremajući se za rad ili lov, ljudi su vjerovali da magijskom snagom riječi i melodije, pjevanjem i igranjem mogu doprinijeti plodnosti rada ili uticati na uspješan ishod lova. Bitan korak u usavršavanju ove umjetnosti učinjen je u vrijeme prelaska iz doba divljaštva u varvarski period, kad je pjesma počela da živi sama za sebe, nezavisno od procesa rada i životnih potreba, kazivanjem posebnih pjesničkih i proznih vrsta. Kasnije, usljed promjene životnih i društveno-istorijskih okolnosti mijenjala se i usmena književnost, koja je iako osamostaljena, bila i ostala u vezi sa životom. Znatno kasnije je došlo do modifikovanja postojećih (lirska ratnička pjesma sve se više mijenja u pravcu epske junačke pjesme) i do stvaranja novih književnih vrsta i oblika.

Upućenost usmenog stvaralaštva na praktičan život svjedoči da usmena književnost predstavlja dio folklora i da je sa njim usko povezana. U vjekovima nepostojanja pismenosti, cjelokupno ljudsko iskustvo se prenosilo usmenim putem „sa koljena na koljeno“. Važno je pitanje na koji su način postojeće norme usmene književnosti u vidu tema, motiva, sižea i poetičkih obilježja, uticale na postanak novih djela usmene književnosti. Iz načina funkcionisanja ove književnosti proističe i njena promjenljivost sa svakim novim izvođenjem. Izvođač se prilagođavao publici sa kojom je stupao u komunikacijsku vezu, time što je tekst skraćivao, proširivao ili ga oblikovao prema njenom ukusu. Njegovo improvizovanje, u skladu sa ponašanjem publike, bitan je element promjenljivosti ovog stvaralaštva, što se dovodi u vezu sa važnim obilježjem usmene književnosti – postojanjem *varijanata*. Uzimajući u obzir neponovljivu prirodu usmenosti, kao i kreativni princip izvođača, oličen u kombinovanju

već postojećih motiva, te u dodavanju novih, autentičnih, ispravno je usmene stvaraoce označavati imenom koje pojednako uzima u obzir stvaralačku i izvođačku prirodu usmene pjesme: *pjesnici-pjevači*.

Bošnjačka epska poezija se izdvaja u cjelokupnom narodnom usmenom bogatstvu iz mnoštva razloga, među kojima se nalazi i impozantna dužina deseteračkih pjesama, specifičan i arhaičan vokabular bogato obojen etničkim elementima, te raskošna motivika. Među bošnjačkim pjesnicima-pjevačima upadljivo je ime guslara Šuća Nurkovića, koji je kćeri Mersadi i zetu Denisu Sutoviću ostavio bogatu rukopisnu zaostavštinu, koja prvi put u knjizi *Epika Bošnjaka* ima priliku da ugleda svijetlo dana.

Ova knjiga predstavlja veoma značajan doprinos ponovnoj valorizaciji bošnjačkog usmenog stvaralaštva, budući da u njenoj drugoj polovini ima i kraćih proznih zapisa, te objektivnom pogledu na njen značaj i mjesto u kontekstu cjelokupnog južnoslovenskog usmenog stvaralaštva, u kojem ona tokom vjekova i decenija nije uspjela da zavrijedi mjesto koje joj po kvalitetu pripada.

Osim uvodnog teksta nazvanog *Narodno stvaralaštvo Bošnjaka*, čiji je autor priređivač, ova knjiga je koncipirana iz više segmenata. Kompozicija je predstavljena hronološkim redoslijedom, pa prvu cjelinu čine temporalno najstarije epske pjesme Bošnjaka koje su se u najvećoj mjeri pjevale u Bosanskoj Krajini, zbog čega nose naziv *Krajišnice*. One su po svojoj strukturi najduže, po raznovrsnosti likova i motiva najraskošnije, a po dubini poruke najvrednije među ovim epskim pjesmama. Datiraju iz XVII i XVIII vijeka, mada ih ima i iz kasnijeg perioda, a u njih spadaju: *Ropstvo sedam Bajagića*, *Đerzelez Alija*, *Đerzelez Alija i Vuk Jajčanin*, *Hrnjica Halil i Mandušić Vuk*, *Vide barjaktare i Hrnjice sa Kladuše Male*, *Nevjerna ljuba Hrnjice Muja*, *Tamnovanje Staniše Rugovca* i *Rođenje i život Carević Ismaila*.

U drugu grupaciju spadaju epske pjesme starijeg doba iz okoline Rožaja: *Svatovsko groblje na Morinama*, *Pava i Ahmet*, *Mujo i Alija*, *Pjesma od Novog Pazara* i *Smrt Hrelje od Novog Pazara*. Ovde se javljaju pjesme kroz koje se snažno prepliću mit i legenda sa poezijom, pa pojedine od njih postoje i u proznom obliku, kao što je legenda o Pavi i Ahmetu, odnosno narodno predanje o postanku Pavinog polja, u koje je unesena kako motivika hrišćanskog, tako i muslimanskog življa ovog podneblja.

Treći dio čine epske pjesme novijeg doba iz Rožaja i okoline koje su u najvećoj mjeri nastale nakon Drugog svjetskog rata i u kojima su predstavljeni događaji iz ratnog perioda – *Partizanska ratna pjesma*, *Slet bratstva i jedinstva na Sutjesci*, kao i onih nastalih po njegovom završetku – *Porušeno Skoplje*, *Smrt predsjednika Tita*, *Kaludarska tragedija*, *Tragedija u talasima*

Lima, Zločin kakav se ne pamti i Nesuđena ženidba. Ove pjesme obiluju savremenim temama, bilo da se radi o istorijskim, u koje spada hrabra borba partizana protiv fašističkog okupatora ili društvenim i porodičnim, kao što su velike familijarne tragedije koje su zapamćene u tom kraju.

Četvrti segment knjige se odnosi na čovjeka koji je sačuvao ovo narodno stvaralaštvo – guslara Šuća Nurkovića, kojem je pridodao i nekoliko vlastitih pjesama od kojih neke spadaju u tzv. partizanske. Najpoznatija Šućova pjesma je ona o meču čuvenih boksera Ali Muhameda i Džo Frejzera, u kojoj je evidentan izuzetan opservativni dar ovoga pjesnika-pjevača, te kroz čije stihove „provijava“ osoben narodni humor, emotivna uznesenost i iskreno sportsko i ljudsko oduševljenje ovoga kazivača. Kad čitalac čita pjesmu o sportskom okršaju dva i danas čuvena imena, njihov „fer-plej“ obračun je toliko upečatljivo oslikan da mu se čini da ovaj meč posmatra sopstvenim očima. U ovaj dio takođe je uvrštena i pjesma o Šuću Nurkoviću narodnog guslara Hajruša Ledinića iz Rožaja, koja govori o načinu na koji su bliski prijatelji doživljavali Šućov lik, karakter i epski talenat.

U umjetničke pjesme drugih autora spadaju i pjesme *Bošnjaku* Alije Džogovića i *Bošnjakinji* Irfana Ajanovića, u kojima se ogleda nacionalni ponos i postojanost, ali i duboka užasnutost, tuga i žal zbog tragičnih događaja koji su se u doba građanskog rata devedesetih odigrali na tlu Bosne i Hercegovine, a koje je donijela novija istorija.

Završni odjeljak *Epika Bošnjaka* ili *Zaostavštine narodnog guslara Šuća Nurkovića*, predstavljaju narodne priče koje se i danas mogu čuti u severnom dijelu Crne Gore i jednom dijelu Bosne i Hercegovine, koje su nastajale iz usta kako muslimanskog, tako i hrišćanskog stanovništva – *Legenda o Kalajbegovićima*, *Ukinut đumruk na ćupriji*, *Odlazak Talijana iz Rožaja*, *Ode glava zbog gičeva* i *Sadaka život produžuje*. Univerzalno je predanje o rasipnom sinu kojeg otac mudrim savjetom sačuva u trenutku kad je pretpostavljao da on više neće imati zaštitu, a da će ga drugovi iznevjeriti. Komplementarna temi ove priče je narodna poslovice koja postoji i u srpskim epskim pjesmama: *Nesta blaga – nesta prijatelja*.

U dodatke eksponirane u završnici ove knjige spadaju pogovori koji su istovremeno predstavljali recenzije autorki dr Sofije Kalezić-Đuričković i mr Mirsade Bibić-Šabotić, kao i prof. Hoda Katala, tekstovi iz štampe posvećeni Šuću Nurkoviću i biografija autora koja je po mnogim detaljima iz njegovog života i guslarske karijere neobična i intrigantna.

Deseteračka poezija eksponirana u izboru *Epika Bošnjaka* posедуje mnoštvo motiva kako univerzalnog karaktera, tako i onih sasvim unikatnih, pa je njena motivska lepeza vrlo široka, a kreće se od istorijskih, mitoloških, ljubavnih, porodičnih do motiva usuda ili onih sudbinskih, koji sa sobom

nose čitav niz nesrećnih ili srećnih raspleta događaja. Spektar i muških i ženskih junaka takođe je impozantan – od onih koji postoje u narodnoj i u umjetničkoj poeziji i prozi, kao što je Đerzelez Alija do sasvim autohtonih kao što je sestra sedam Bajagića – Ajkuna ili Ajka, koja predstavlja jedan od najoriginalnije i najsmjelije vajanih ženskih likova u cjelokupnoj bošnjačkoj narodnoj poeziji.

Ljubavni motivi su nadređeni u ovoj knjizi, pa kao što se poznata srpska narodna pjesma *Mali Radojica* završava stihom „Od Hajkune gradi Anđeliju“, ovdje nailazimo na suprotan motiv: „Do sad bila Vidosava mlada, a od sada – Đul hanuma kada“, koji istovremeno svjedoči i o tome da je svaki narod u dalekoj prošlosti imao svoju stranu istine i usmene interpretacije, mada ona ima i velik broj univerzalnih motiva specifičnih za epiku uopšte. Nasuprot patrijarhalnosti koja je u pjesmama starije dobi – *Krajišnicama* veoma izražena, nije rijetko ni vrlo blisko i intimno obraćanje partneru od strane žene – „Dušo moja draga; moj oćinji vidu“ i slično.

Mitološki i bajkoviti motivi u najvećoj mjeri su došli do izraza u pjesmi *Đerzelez Alija* u kojoj nam na vrlo opširan i detaljan način narodni pjevač pojašnjava kako je Aljo ubio lukavu aždahu, društveni i istorijski u pjesmama *Đerzelez Alija* i *Vuk Jajčanin* i *Hrnjica Halil* i *Mandušić Vuk*, a erotski u pjesmi *Nevjerna ljuba Hrnjice Muja*. Motivi novije istorije, u kojima pretežu oni sa ideološkom osnovom socijalističkog vremena *bratstva i jedinstva* dominantni su u čitavom ciklusu pjesama posvećenih partizanima i Josipu Brozu Titu, a porodični najčešće dati sa čudnim i neobjašnjivim odvijanjem fatumskih događaja u najvećoj mjeri su došli do izraza u pjesmama *Porušenje Skoplje*, *Tragedija u talasima Lima*, *Zločin kakav se ne pamti* i *Nesuđena ženidba*. Visoki moralni principi kojima su vođeni junaci specifični su kako za pjesme iz starijih, tako i one iz novijih vremena, među kojima su upadljivi ne samo principi poštovanja prijatelja, već i poštovanja neprijatelja, po čemu se ova poezija približava starinskim etičkim kodeksima oličenim u antičkim epovima *Ilijadi* i *Odiseji*.

Pjesme izložene u *Epici Bošnjaka* (naročito *Krajišnice*) odlikuju se brojnim i vrlo opširnim digresijama, odnosno odstupanjima od osnovnog fabulativno-motivskog toka događaja, ali se narodni pjevač u njihovoj završnici ipak vrlo precizno i koncentrisano vraća na ono što predstavlja njihovu osnovnu narativnu nit, kojom od početka do kraja održava pažnju slušalaca, odnosno čitalaca. Cjelokupna knjiga po svome sadržaju, koncepciji i kompoziciji u velikoj mjeri podseća na ostvarenje *Epika Murata Kurtagića* koju je na znalački način priredio Zlatan Čolaković, s tim što je jezički i izražajno transparentnija i u intenzivnijoj mjeri komunicira sa čitaocima XXI vijeka, kojima tematika ovakvih pjesama može da bude strana i daleka. Ova poezija obiluje

snažnim spektrom stilogenih sredstava, koji su inače specifični za narodne junačke pjesme – od ukrasnih epiteta, gradacije, hiperbole, onomatopeje, do palilogije, metafore, metonimije i ostalih.

Riječ *Bog* se često ne izgovara ili izgovara iz poštovanja prema Svevišnjem i strahu od njegovog gnijeva u nešto izmijenjenoj varijanti – „Pašinice, ako *bora* znadeš...” Nepoznate riječi, u okviru kojih ima najviše arabizama, turcizama i arhaizama kojima se služilo stanovništvo islamske vjeroispovijesti sa ševera Crne Gore i u Bosni, nijesu date kroz zaseban rječnik nepoznatih termina koji bi bio izložen u epilogu knjige, već kroz izraze koji su pažljivo fusnotirani i pojašnjeni, kako bi čitalac mogao imati direktnu konekciju sa samim tekstom, te na najbrži i najjednostavniji način, bez prelistavanja stranica ovog obimnog izbora, mogao saznati šta odgovarajući termin znači.

Jezik je narodni, sočan, sa svim izražajnim specifičnostima krajeva u kojima živi bošnjačko, ali i hrišćansko stanovništvo, pa on na vrlo upečatljiv i originalan način potencira izražajnost i ljepotu ovog izbora. Najveći broj priloženih pjesama, ako bi se organizovali po sižejno-motivskom obrascu može izrasti u prave dramske tekstove sa klasičnom kompozicijom ovako osmišljenih štiva, od ekspozicije, zapleta, kulminacije do peripetije i raspleta.

Britki dijalozi, zgusnuta atmosfera, efekat slušalačkog ili čitalačkog iznenađenja, čak i šoka – odlika su knjige *Epika Bošnjaka*, zbog čega je kao kompoziciona organizatorica i korektorka ovih tekstova svesrdno preporučujem za štampu. Neočekivana fabulativna rješenja, pouzdano poznavanje psihologije pojedinca, karaktera i tipova junaka, te delikatnih životnih i egzistencijalnih situacija u kojima su se oni našli – ove pjesme čine vječitim i danas atraktivnim kako za čitalačko uživanje, tako i interpretativno sagledavanje, odgonetanje i tumačenje.

U završnici ove recenzije mogu primijetiti da je zaista impozantno da je jedan čovjek – u ovom slučaju narodni guslar Šućo Nurković, osim što je i sam pisao epske pjesme, mogao znati toliki broj stihova napamet i bez problema ih kazivati uz odgovarajuću instrumentalnu izvedbu, po čemu se interpretator i njegovo stvaralaštvo – kako ono koje je sam ispjevao, tako i ono koje je uspio da zabilježi i sačuva – može porediti sa čuvenim spjevom bošnjačkog pjesnika-pjevača Avda Međedovića *Ženidba Smailagić Meha*.